

Припинення зобов'язання та правові наслідки його порушення

лекція

ПЛАН

1. Підстави припинення зобов'язання.
2. Правові наслідки порушення зобов'язання.
3. Відповідальність за порушення грошового зобов'язання.

Підстави припинення зобов'язань

Припинення зобов'язання – припинення усіх прав та обов'язків, що становлять його зміст, внаслідок чого втрачається правовий зв'язок суб'єктів зобов'язання. Зобов'язання припиняється частково або у повному обсязі **на підставах, встановлених договором або законом** (ч.1 ст.598 ЦК):

- 1) належне виконання (ст.599 ЦК);
- 2) зарахування зустрічних однорідних вимог (ст.601 ЦК);
- 3) домовленість сторін (ст.604 ЦК):
 - а) передання відступного (ст.600 ЦК);
 - б) новація (ч.ч.2-4 ст.604 ЦК);
- 4) прощення боргу (ст.605 ЦК);
- 5) поєднання боржника та кредитора в одній особі (ст.606 ЦК);
- б) неможливість виконання зобов'язання, що зумовлена обставинами, за які жодна зі сторін не відповідає (ст.607 ЦК);
- 7) смерть фізичної особи-боржника та кредитора (ст.608 ЦК);
- 8) ліквідація юридичної особи-боржника чи кредитора (ст.609 ЦК).

Підстави припинення зобов'язань

1. Належне виконання зобов'язання (ст.599 ЦК України).

2. Зарахування зустрічних однорідних вимог (ст.601 ЦК України). Може бути застосоване для зустрічних однорідних вимог, строк виконання яких настав або визначений моментом пред'явлення вимоги.

Умови проведення зарахування:

- 1) наявність зустрічних вимог – вимог тих самих сторін одна щодо одної, але по іншому зобов'язанню;
- 2) однорідність вимог – вимог, які за характером є однорідними (предметом яких є однакове майно або аналогічна дія);
- 3) настання строку їх виконання або визначення строку виконання зобов'язання моментом пред'явлення вимоги виконання.

Зарахування зустрічних вимог може бути здійснено за заявою однієї із сторін.

Зарахування зустрічних вимог **не допускається** у наступних випадках (ст.602 ЦК України):

- 1) в зобов'язаннях із відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю;
- 2) в зобов'язаннях про стягнення аліментів;
- 3) в зобов'язаннях щодо довічного утримання (догляду);
- 4) у разі спливу позовної давності;
- 5) в інших випадках, встановлених договором або законом.

Окремим випадком зарахування зустрічних вимог є зарахування у разі заміни кредитора (ст.603 ЦК України) – боржник має право пред'явити проти вимоги нового кредитора свою зустрічну вимогу до первісного кредитора (ч.1 ст.603 ЦК України). У разі заміни кредитора зарахування проводиться, якщо вимога виникла на підставі, що існувала на момент одержання боржником письмового повідомлення про заміну кредитора, і строк вимоги настав до його одержання або цей строк не встановлено чи визначено моментом пред'явлення вимоги. Якщо боржник не був письмово повідомлений про заміну кредитора, зарахування проводиться, якщо вимога виникла на підставі, що існувала на момент пред'явлення боржникові вимоги новим кредитором або, якщо боржник виконав свій обов'язок.

Підстави припинення зобов'язань

3. Домовленість сторін, як підстава припинення зобов'язань, може мати наступні види:

а) передання відступного – передання за згодою сторін боржником кредиторів грошей, іншого майна замість виконання обов'язку за договором (виконання робіт, надання послуг тощо) (ст.600 ЦК України).

Відступне – це акт відкупу боржника від виконання зобов'язання. Розмір, строки та порядок передання відступного встановлюються сторонами.

б) новація – домовленість сторін про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами (ч.2 ст.604 ЦК України).

Новація не допускається щодо зобов'язань про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, про сплату аліментів та в інших випадках, встановлених законом.

Новація припиняє додаткові зобов'язання, пов'язані із первісним зобов'язанням, якщо інше не встановлено договором, крім випадків, коли первісне зобов'язання змінене планом санації або реструктуризації згідно з Кодексом України з процедур банкрутства і заставодержатель проголосував проти такого плану. (ч.4 ст.604 ЦК України).

4. Прощення боргу – звільнення кредитором боржника від виконання його обов'язків на безоплатній основі, якщо це не порушує прав третіх осіб щодо майна кредитора (ст.605 ЦК України).

Підстави припинення зобов'язань

5. Поєднання боржника та кредитора в одній особі (ст.606 ЦК України) можливе у разі, якщо боржник отримує право вимоги за зобов'язанням. Це є можливим, наприклад, при злитті чи приєднанні юридичних осіб, що пов'язані взаємними зобов'язаннями, або ж у разі, якщо до особи-кредитора в порядку спадкування переходять права вимоги виконання зобов'язання.

6. Неможливість виконання зобов'язання у зв'язку із обставиною, за яку жодна зі сторін не відповідає (ст.607 ЦК України).

Дані обставини повинні мати об'єктивний характер (наприклад, знищення майна, що становить предмет зобов'язання внаслідок дії непереборної сили). Якщо неможливість виконання зумовлено суб'єктивними обставинами, то припинення зобов'язання не відбувається, воно трансформується у нове зобов'язання з відшкодування завданої шкоди.

7. Смерть фізичної особи – боржника або кредитора (ст.608 ЦК України).

За даної підстави припиняються виключно особистісні зобов'язання, які нерозривно пов'язані з особою боржника чи кредитора (зобов'язання із авторського договору, із відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю). Інші зобов'язання, які не мають тісного зв'язку з особою боржника чи кредитора переходять у порядку правонаступництва до правонаступників померлої особи (майнові зобов'язання).

8. Ліквідація юридичної особи – боржника або кредитора (ст.609 ЦК України) тягне припинення зобов'язань, оскільки не виникає правонаступництва.

Порушення зобов'язання

Порушення зобов'язання – невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання) (ст.610 ЦК).

Невиконання зобов'язання – протиправна бездіяльність сторони зобов'язання (боржника або кредитора).

Неналежне виконання зобов'язання – недотримання особою (боржником або кредитором) умов зобов'язання.

Прострочення – порушення обов'язку вчинити дії у передбачений договором чи у інший розумний строк після виникнення зобов'язання.

Види прострочення:

1. Прострочення боржника – порушення зобов'язання, коли боржник не приступив до виконання зобов'язання або не виконав його у встановлений договором чи законом строк (ч.1 ст.612 ЦК України).

2. Прострочення кредитора – порушення зобов'язання, яке полягає у безпідставній відмові кредитора від прийняття виконання, запропонованого боржником, у нездійсненні дій, що встановлені договором, актами цивільного законодавства чи випливають із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту, до вчинення яких боржник не міг виконати свого обов'язку (ч.1 ст.613 ЦК України).

Порушення зобов'язання

Правові наслідки порушення зобов'язання (ст.611 ЦК):

- 1) одностороння відмова від виконання, якщо це встановлено договором або законом (ст.615 ЦК);
- 2) розірвання договору (651 ЦК);
- 3) зміна умов зобов'язання;
- 4) сплата неустойки (ст.624 ЦК);
- 5) відшкодування збитків та моральної шкоди (ст.623 ЦК).

Порушення зобов'язання

1. Одностороння відмова від зобов'язання (ст.615 ЦК України).

За загальним правилом ст.525 ЦК України, одностороння відмова від зобов'язання не допускається, якщо інше не встановлено договором або законом. Але ч.1 ст.615 ЦК України у разі порушення зобов'язання однією стороною інша має право частково або у повному обсязі відмовитися від зобов'язання, якщо це встановлено договором чи законом.

Внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання частково або в повному обсязі відповідно змінюються умови зобов'язання або воно припиняється (ч.3 ст.615 ЦК України).

Правовими наслідками односторонньої відмови від зобов'язання є позбавлення сторін належних їм за зобов'язанням прав та звільнення від виконання обов'язків. Однак, одностороння відмова не звільняє винну сторону від відповідальності за порушення зобов'язання (ч.2 ст.615 ЦК України).

Порушення зобов'язання

2. Розірвання договору.

Умови розірвання договору:

1) згода сторін – загальне правило, якщо інше не встановлено законом або договором (ч.1 ст. 651 ЦК України);

2) відсутність згоди – виняток із загального правила, якщо це прямо встановлено договором або законом. Зокрема, у разі істотного порушення договору однією із сторін, він може бути розірваний за рішенням суду. Істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору (ч.2 ст.651 ЦК України).

Розірвання договору в судовому порядку на вимогу однієї із сторін може мати місце і в інших випадках, встановлених договором або законом.

3. Зміна умов зобов'язання має місце, зокрема при припиненні зобов'язання переданням відступного (ст.600 ЦК України), коли змінюється предмет виконання зобов'язання, тобто замість визначеного у зобов'язанні предмета (річ, послуга, результат роботи) кредиторіві передаються гроші, інше майно тощо.

Порушення зобов'язання

4. Примушення боржника до реального виконання зобов'язання в натурі (ст.620 ЦК України) застосовується у разі невиконання боржником обов'язку передати кредиторіві у власність або у користування річ, визначену індивідуальними ознаками.

Воно полягає в тому, що кредитор набуває право:

- 1) витребувати у боржника річ, визначену індивідуальними ознаками;
- 2) вимагати її передання відповідно до умов зобов'язання.

Кредитор втрачає право на витребування у боржника речі, визначеної індивідуальними ознаками, у разі, якщо остання передана третій особі у власність або у користування.

У разі, коли річ, визначену індивідуальними ознаками, ще не передано, переважне право на її одержання має той з кредиторів, зобов'язання на користь якого виникло раніше, а коли це неможливо визначити, – кредитор, котрий першим пред'явив позов (ч.2 ст.620 ЦК України).

Виконання зобов'язання за рахунок боржника (ст.621 ЦК України) застосовується у разі невиконання боржником для кредитора певної роботи чи ненадання послуги.

Воно дає право кредитору виконати роботу власними силами, доручити її виконання чи надання послуги третій особі і вимагати від боржника відшкодувати кредиторіві необхідні витрати та збитки, якщо інше не встановлено договором, законом або не впливає із суті зобов'язання.

Відповідальність за порушення грошового зобов'язання

Правовими наслідками прострочення боржником виконання грошового зобов'язання є:

1) боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання (ч.1 ст.625 ЦК України);

2) до основного грошового зобов'язання додається новий обов'язок – обов'язок сплати 3 % річних від простроченої суми (ч.2 ст.625 ЦК України).

Проценти є самостійною формою цивільно-правової відповідальності у вигляді плати за користування чужими грошовими коштами, отже не є неустойкою. Проценти, як правило, нараховуються на суму боргу за основним зобов'язанням.

Правило про визначення розміру ставки річних у 3% є диспозитивними та застосовуються, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

3) виникає обов'язок сплати інфляційних втрат (індексу інфляції) за весь час прострочення, які збільшують суму основного боргу (ч.2 ст.625 ЦК України).

Стаття 625. Відповідальність за порушення грошового зобов'язання

1. Боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання.

2. Боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.